Moc předmětů: Adéla Gjuričová představuje nový program Strategie AV21

11.8.2025 - Zuzana Dupalová, Luděk Svoboda | Akademie věd České republiky

V programu nyní spolupracuje jedenáct pracovišť Akademie věd ČR a šest partnerských institucí. „Spojujeme archeologii, předmoderní i soudobé dějiny a etnologii, ale třeba i materiálový výzkum a informatiku. Obzvlášť hrdá jsem, že se do programu zapojili anorganičtí chemici a chemičky," říká v rozhovoru Adéla Gjuričová, ředitelka Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR.

Program podle ní může přinést poznání historických, kulturních a technologických kořenů problémů, jimž čelíme, a přispět tak k řešení aktuálních krizí. Čeho všeho chtějí vědci a vědkyně za pět let dosáhnout?

V čem je téma vašeho programu aktuální?
Fyzické věci a materiály nás obklopují na každém kroku, v každou denní dobu a od nejranějšího dětství. Hromadíme je a toužíme po nových, přitom jinde základní potřeby či voda a jiné suroviny chybějí. Zdroje se vyčerpávají, což způsobuje konflikty a migrační vlny. Některé materiály, třeba vzácné kovy do mobilů nebo baterií elektromobilů, získáváme za eticky a ekologicky nepřijatelných podmínek. Takový je výchozí společenský stav.

Jak vědci tyto fenomény zkoumají?
Obory v Akademii věd se mohou na tyto otázky soustředit, uchopit materialitu jako důležitou stopu, analyzovat životní cykly výrobků, znovu promyslet politické a společenské reakce na dostatek a nedostatek a zkusit dát na takové otázky odpovědi. V mezioborové souhře, která je smyslem Strategie AV21, se nám to může podařit. Určitě se u toho navíc dovíme něco zajímavého i o sobě samých, a tím nemyslím o udržitelnosti naší osobní spotřeby, ale o hlediscích, jimiž prostřednictvím svých oborů pohlížíme na svět.

Adéla Gjuričová v předešlých letech koordinovala také program Město jako laboratoř změny.

Jak se daří nalézat společný hlas?
Při prvním setkání jsme zjistili, že jsme si pod názvem programu představovali každý něco trochu jiného. Někteří mysleli na moc, kterou nad námi věci a suroviny mají, jak strukturují naše myšlení, hierarchizují svět a tak dále. Jiní mysleli, že vyjadřuje skutečnost, že „těch předmětů je prostě moc". A jeden kolega, vynikající odborník na materiálový výzkum, odmítal, že by neživá věc mohla nějakou moc nad člověkem vůbec mít.

Čím se jako historička zabýváte? Jak své téma propojíte s programem?
Věnuji se politickým dějinám v socialistických diktaturách a v období transformací po roce 1989. Snažím se ale hledat neotřelé přístupy. V programu bych proto ráda reagovala na dlouhodobé přílišné zaměření na zkoumání diskurzů a ideových obsahů na úkor hmotného a technologického aspektu sociální reality. Například ve svém oblíbeném tématu parlamentů se tak pokusím hovořit o vztahu politiky a materiality.

Co si pod tímto vztahem představit?
Jak se dobová politika odráží ve výběru sídla či návrhu nové parlamentní budovy, a naopak v čem určuje uspořádání sídla instituce politickou komunikaci a kulturu i krátkodobé procesy, které se v

něm odehrávají. A tím nemyslím jen to, jak daleko to má třeba v labyrintu budov naší Poslanecké sněmovny nějaký poslanecký klub, když potřebuje doběhnout na hlasování.

O co tedy konkrétně jde?
Zajímají mě souvislosti materiality a moci. Těším se, že tyto otázky pořešíme s kolegy a kolegyněmi z dalších pracovišť Akademie věd i odjinud. Například s Jitkou Gelnarovou z Národního muzea, která napsala knížku *Nepoddajné předměty* o objektech souvisejících s dějinami ženského hnutí v muzejních sbírkách, se budeme ptát: „Co znamená jejich nezařazení do výstav o ‚obecných' dějinách?" „Jaké hierarchie to vytváří, když věci žen nechápeme jako neutrální či hodné vystavení?" a „Co řekne o političce Františce Plamínkové na výstavě o její veřejné činnosti její peněženka?"

Jak program témata moci předmětů rozvíjí?
Ve čtyřech tématech spojíme síly všech vědních oblastí. V prvním, který vede archeolog Balázs Komoróczy z brněnského Archeologického ústavu, zkoumáme, jak se v materialitě předmětů, ve způsobu jejich výroby, použití, designu či uměleckého provedení projevují sociální vztahy, praxe a kulturní předpoklady.

Co řešíte ve druhém okruhu?
Sledujeme a nově interpretujeme transfer vědění a mobilitu materiálů, technologií a znalostí – a to z hlediska dopadů technického, kulturního i mocenského rázu včetně toho, co pro dějiny umění znamená, když se z materiálové analýzy dozvím nečekanou provenienci některé složky malby. Koordinuje ho historik Vítězslav Sommer z Ústavu pro soudobé dějiny.

A v třetím?
Chemička Silvie Švarcová z laboratoře ALMA Ústavu anorganické chemie vede část, která tematizuje trvanlivost, přeměnu, stárnutí a zánik materiálů a předmětů. Motiv stárnutí pochopitelně umožňuje dělat různé vtipné narážky na sebe navzájem, z hlediska ekologických výzev jde ale hlavně o sledování záměrné degradace a možností recyklace materiálů.

A na jaké téma se zaměří poslední?
Martin Nodl z Filosofického ústavu prozkoumá souvislosti mezi společenskou změnou a fyzickou existencí věcí a materiálů z hlediska jejich dostupnosti, přebytku, či naopak nedostatku. Nejde jen o historické případy objevů či vyčerpání určitých surovin nebo technologických postupů a jejich dopady na uspořádání a postupy výroby, prostorovou organizaci sídel, způsoby veřejného rozhodování či prostě globální politiku. Podíváme se na modernizační posuny, environmentální hrozby i jiné rozsáhlé procesy s nekontrolovatelnými důsledky, jako jsou deindustrializace či krize masové demokracie.

Více o programu Město jako laboratoř změny *se dočtete v časopise* A / Věda a výzkum *(v současnosti* A / Magazín*).*

Kolik institucí se do programu zapojuje?
Zapojilo se jedenáct pracovišť Akademie věd a šest externích partnerů včetně Národního filmového archivu a několika zahraničních univerzit. Postupně budou přibývat. Snažíme se přivést ke společným aktivitám archeologii, předmoderní i soudobé dějiny a etnologii, ale také nejnovější materiálový výzkum a informatiku. Obzvlášť hrdá jsem, že se do programu zapojili anorganičtí chemici a chemičky, kteří se skrze vrstvy a složení materiálů uměleckých děl na ně dívají tak neotřele a kladou natolik podnětné otázky, že jim mohou humanitní vědci leckdy závidět.

Má mezioborová spolupráce i nevýhody?
Občas není snadné se mezi tak vzdálenými obory domluvit. Chce to hodně dobré vůle, odhodit

předsudky a najít v přístupu k bádání také hravost a chuť podívat se na předmět zkoumání očima někoho jiného. Díky společnému sledování stop materiality se nám může podařit analyzovat složité společenské a technické výzvy v jejich environmentálních i etických souvislostech a tyto poznatky komunikovat k veřejnosti.

Jak byste shrnula cíle pětiletého programu?
Měl by umožnit, aby vznikla základna pro mezioborový výzkum materiálových a surovinových objevů, transferů a (ne)dostatků a jejich historických a společenských důsledků. Doufáme, že se podaří posílit a etablovat úlohu pokročilých metod výzkumu materiálů ve výkladu a ochraně kulturního dědictví. Samozřejmě směřujeme také k návazným projektům, které by využívaly interdisciplinární přístupy ke zkoumání surovinových a environmentálních krizí, jimž lidstvo čelí.

Jsou aplikační výstupy součástí programu?
Transfer poznatků je už v Akademii věd automatickou součástí uvažování, jakým směrem se v bádání pustím. Je dobře, že se vede debata a že se transfer nevnímá jen jako komerční využití objevů a patentování postupů. Usilujeme proto zejména o převádění poznatků multidisciplinárního výzkumu do veřejné ochrany a péče o kulturní dědictví, do veřejné správy a její práce s environmentálními i sociálními dopady změny klimatu, o reflexi výsledků programu v muzejní a kurátorské praxi či ve školním vzdělávání.

Adéla Gjuričová byla i hostem Podcastu Akademie věd.

Jak chcete s výsledky seznamovat veřejnost? Hodláte ji případně i zapojovat formou takzvané občanské vědy?
V případě občanské vědy se to už děje. Zrovna v těchto letních dnech, kdy děláme rozhovor, provádí kolega Jan Geletič z Ústavu informatiky další měření dopadů takzvaných horkých vln v městském prostoru – a to jak v souvislosti s jeho uspořádáním a použitými materiály, ale také se subjektivním vnímáním lidí. Takže se jich ptá, v jakých místech a lokalitách se cítí ve vedru lépe.

Co pro veřejnost ještě chystáte?
Přednášky a dílny. Příští rok by měl z výzkumů etnologa Daniela Sosny vzniknout komiks o odpadech, skládkách a lidech, kteří na nich v trochu nečekaných souvislostech působí. Na konci programu bychom nejzajímavější výsledky rádi představili také v dokumentárním filmu.

Kde zájemci najdou více informací?
Zvu je na web programu, kde se dozvědí, co děláme a co si mohou kde přečíst, poslechnout, zhlédnout. Těšíme se na ně.

Strategie AV21 letos slaví dekádu existence, co byste jí popřála do dalších let?
S kolegy a kolegyněmi si podpory vážíme. Můžeme se tak věnovat tématům, pro které bychom jinak těžko hledali prostor. Strategie v sobě spojuje odvážné směry výzkumu, interdisciplinaritu i velkorysou veřejnou prezentaci výzkumu. Přeji jí, aby se nevychýlila ani jedním směrem a dál umožňovala propojovat zdánlivě nespojitelné.

Text: Zuzana Dupalová a Luděk Svoboda, Divize vnějších vztahů SSČ AV ČR
Foto: Jana Plavec, Divize vnějších vztahů SSČ AV ČR

Text a fotografie jsou uvolněny pod svobodnou licencí Creative Commons

https://www.avcr.cz/cs/o-nas/aktuality/Moc-predmetu-Adela-Gjuricova-predstavuje-novy-program-Strategie-AV21-00001